

Kitap Değerlendirme

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ: TARİH, SİYASET VE TEORİ

Brian Z. Tamanaha

Tamanaha, Brian Z., Hukukun Üstünlüğü: Tarih, Siyaset ve Teori, Çev. Ali Fahri Doğan, Runik Kitap, İstanbul 2020, 244 Sayfa.

Burak GÜNEŞ*

On the Rule of Law: History, Politics, Theory başlığıyla Cambridge University Press'ten 2004 yılında çıkan ve Ali Fahri Doğan tarafından Türkçe'ye 2020 yılında kazandırılan eser, esas itibarıyla şu soruyu sormaktadır: "Hukukun Üstünlüğü" nedir? Bu soru, özünde, *hukukun üstünlüğü* kavramının bir olgu olarak gerçekliğini kabul etmekle birlikte, konu üzerinde bir uzlaşının olmadığını da teyit etmektedir. Yazara göre *hukukun üstünlüğü* kavramı, varlığı herkes tarafından kabul edilen, meşruluğu sorgulanmayan ve günümüz dünyasının sıkça kullanılmaktan geri durmadığı politik bir meşrulaştırma aracıdır. Sorun ise böylesine geniş çaplı kullanım alanı olan bir tabirin üzerinde ortaklaşmış bir tanımının yapılamamasıdır. Bu noktada yazar, eldeki kitabın başlıca hedefini, *hukukun üstünlüğü* idealinin daha anlaşılır kılınması olarak tanımlamaktadır

* Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı, burak.gunes@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7652-6733. Değerli meslektaşım Albeniz Tuğçe Ezme Gürlek'e yardımları için çok teşekkür ederim.

Gazisi

Akademik Bakış

357

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

(s.17). Belki de gücünü bu belirsizlikten almakta olan *hukukun üstünlüğü* tabirini, yazar, tarihsel ve sosyolojik bir temel üzerinden masaya yatırmaktadır. On bir (11) bölüme ayrılan ve 244 sayfadan oluşan eldeki kitap, *hukukun üstünlüğü* kavramının serencamını izlemek gayesindedir. Söz konusu dönüşümün izi ise tarihsel bir çizgi dâhilinde takip edilmekte, bu yüzden inceleme Antik Yunan ve Roma'dan başlamaktadır.

Antik Yunan düşüncesinin izini sürerken yazar, Orta Çağ ile arasındaki büyük kopuşun da etkisiyle, modern anlamda hukukun üstünlüğünü Yunan ya da Roma düşüncesinin doğrudan bir devamı olarak değil, daha ziyade, otoritesine başvurulmuş bir kaynak olarak görmek eğilimindedir. Oysaki yazara göre *hukukun üstünlüğü*, yöneticilerin hareket alanlarının yasa ile kısıtlanması olarak algılanmaktadır. Mesele, yönetim ve devletle ilgilidir. İktidarın tek elde toplanmasının yaratacağı yozlaşma ve suiistimal riskine karşı, örneğin Platon, *Yasalar*'da "hukukla yönetimi" ortaya koymaktadır (s.26). Cicero'ya göre ise yargıçlar, meseleleri çözerken kendilerinden bir şey katmazlar; yasanın dikte ettiği neyse onu uygularlar. Hatta Cicero "... yargıç konuşan yasa, yasa da sessiz bir yargıçtır" (s.27) diyerek bu konumunu pekiştirmektedir. Bu söylem bize, modern hukukun benimsediği formalist anlayışı da anımsatmaktadır. Tek fark, yasaların doğal hukuka aykırı olamayacağıdır. Cicero'nun yazılarından bugün dahi geçerli olan bir paradoksa işaret edildiği de görülmektedir. Kanunları yapan, kendi yaptığı kanunlarla bağlı olabilir mi? Aslında bu sorunun başka bir versiyonu, yukarıda da değinildiği üzere, "kanunların yaratıcısından bağımsız ontolojik ve normatif bir yapısı var mı?" şeklinde olsa gerekir. Yunan ve Roma düşüncesini takiben, yazar, Orta Çağ düşüncesine değinmekte ve *hukukun üstünlüğü* fikrinin izini sürmektedir.

Eserde, Orta Çağ Avrupası'nda *hukukun üstünlüğü* fikrine zemin hazırlayan üç temel dönüşümden dem vurulmaktadır. Bunlar sırasıyla; (i) Papalık ile krallar arasındaki mücadele, (ii) Germenlerin örfi hukuku ve (iii) Magna Carta'dır. Orta Çağ Avrupası'ndaki dönüşümün izlerini süren yazar, Hıristiyanlık ve seküler iktidar arasındaki mücadeleden bahsetmektedir. Papalığın hem dünyevi hem de uhrevi iktidarı talep etmesini tartışmaktadır. Aynı zamanda kralların da yönetme yetkilerinin Tanrı'dan geldiğini iddia etmeleri ve kendilerine kutsallık atfetmeleri, bu iki güç odağı arasındaki keskin yarışı kızıştırmaktadır. Zaman içinde yaşanan söz konusu çatışma, esas itibarıyla, kralların Papa'nın elinden taç giymesine, yönetici kesimin üzerinde konumlanan ve onların hareketlerini kısıtlayan aşkın bir hukukun varlığına işaret etmesi bakımından manidardır. Kısacası yöneticiler, ilahi ya da doğal hukukun ilkeleri ile bağlı olmakta, yapacaklarının sınırını söz konusu aşkın hukuk alanı belirlemektedir. Aslına bakılırsa pozitif hukuk ile doğal hukuk arasında kategorik bir ayırım henüz oluşmamış, hâkim düşünce *bütünlük fikri* çerçevesinde devam etmektedir. Bu gerçekliğin dönüşümüne katkı sunan diğer

Görüş

etmenler ise Germen örfi hukukunun ve Magna Carta'nın kralların yetkileri üzerindeki etkisidir. Yazar, burada *hukukun üstünlüğü* fikrini yöneticilerin hukuk ile bağlı olmaları manasında kullanmaktadır. Bağlılık ise aşkın bir hukuk alanı olan doğal/ilahi hukuktur. Tüm bu gelişmelerin sonucu ise, pozitif hukuk ile doğal/ilahi hukuk arasında kategorik ayrımın oluşmaya başlamasıdır. Bunun pekişmesi için burjuvazinin gelişmesi ve yeni hukuk anlayışının yerleşmesi gerekecektir.

Pozitif hukuk ile ilahi/doğal hukuk arasındaki kategorik ayrımın kesinleşmesi ve bireyin iradesinin önem kazanması "liberalizm" ile olmuştur. Buna göre, özgürlük ve *hukukun üstünlüğü* kavramları bir noktada kesişmiş ve aynı zamanda çakışmıştır da. Liberalizmde, o vakit, hukukun üstünlüğünden bireyin özgürlüğü ve özerkliği anlaşılmalıdır (s.60). Ancak bu anlayış elbette içinde bir paradoksu da beslemektedir: özgürlük ve düzen açmaz. Hukukun kısıtlayıcı niteliği ile düzeni aynı anlamda aldığımız zaman, düzenin özgürlükler üzerinde net bir sınırlayıcı özelliği olmaktadır. Hem bireysel özgürlüğü ve özerkliği savunması gereken *hukukun üstünlüğü* fikrini savunup hem de bu açmazı çözmek kolay olmasa gerekir. Liberallerin buna verdikleri dört cevap bulunmaktadır. Liberallere göre "özgürlük"; (1) kanunların demokratik şekilde yapılması, (2) devlet yetkililerinin hukuka riayet oranının yüksekliği, (3) devlet yönetiminin bireysel alana karışmaması ve (4) yönetimde güçler ayrılığının tesisidir (ss. 62-64). Özgürlük ile düzen arasındaki gerilim gibi özgürlük ile eşitlik arasında da çözüm zor bir gerilim söz konusudur. Liberallerin bunlara verdikleri cevap her zaman tatmin edici olmasa da, özgürlüğün söylemsel önceliği her fırsatta gün yüzüne çıkmaktadır. Yazar bu noktada Locke, Montesquieu, "federalist yazılarıyla" Hamilton, Madison ve Jay'e atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Hobbes'un küçük bir eleştirisini yapan yazar, Amerikan Devrimi üzerine tartışma yürüten Alex de Tocqueville'e de değinmektedir.

Devam eden sayfalarda (ss.119-144) "hukuk siyasettir" söylemi üzerinde duran yazar, sol entelektüel çevrelerinin *hukukun üstünlüğü* fikrine getirdiği eleştirileri ele almaktadır. Buna göre; *hukukun üstünlüğü* fikri, eşitlik, özgürlük gibi liberal kavramlar, gerçekliğin üzerini örten ve eşitsizliği meşrulaştıran bir görev üstlenmektedir. Başka bir deyişle, hukuk önündeki eşitlik aslında sosyal eşitsizliğin üzerini örten bir kılıf olarak düşünülebilir. Yasaların yapılmasında etkili olan sosyal sınıflara karşı hukukun, sosyal açıdan daha alt sınıflara mensup kişilere yönelik aynıyla uygulanabilir olduğu fikri bir illüzyondan ibarettir. Siyaseten güç dengesizliğinin olduğu bir ortamda hukuk, kaçınılmaz olarak, güçlüden yana bükülebilmektedir. Bu noktada dikkatleri Amerikan realistlerinin üzerine çeken yazar, 19'uncu yüzyıl *hukuki biçimciliğine* getirilen eleştirileri masaya yatırmaktadır. Realistlere göre hem *kavramsal* hem de *kural biçimciliği* eleştiriye son derece açık iki kavramdır. Hukukun bu mekanik tanımı ve anlayışına karşı çıkan Realistler, *araçsal* hukuk anlayışını gündeme

Gazi

Akademik
Bakış

359

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

taşımışlardır. Hem biçimsel hem de kavramsal olarak belirli olduğu ileri sürülen hukukun, olayların sosyal boyutunu ıskalamasından ötürü son derece belirsiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu noktada Realistler hukuku, "...arzu edilen sosyal hedeflere ulaşmada kullanılan bir araç olarak" yeniden tanımlama çabasına girişmişlerdir (s.128). Daha sonraları "Eleştirel Hukuk Çalışmaları" olarak adlandırılan külliyat ise Realistlerden aldığı bu belirsizlik tartışmasını daha da ileri götürmüş ve hukukun özü itibarıyla belirsiz olmasından dolayı, hukukun üstünlüğünün temel taşlarından birisi olan "öngörülebilirlik" tezine karşı çıkmışlardır. Belirsizlik üzerine yapılan tartışmalar son dönemde ciddi boyutlara ulaşmıştır. Hukukun öngörülebilir olduğu savı ve herkese aynıyla uygulanabileceği ön kabulü eleştirilerin odak noktasını oluşturmuştur.

Hukukun üstünlüğü tezine ilişkin iki çeşit yaklaşım olduğu genel kabul görmektedir: biçimsel ve asli. *Hukukun üstünlüğü* fikrinin yasaların genel, soyut, ileriye dönük, kesin ve açık olması biçimsel teorilerin çıkış noktalarından birisidir. Bu şekilde hukuk kuralları herkese aynıyla uygulanabilecek; yönetim "hukuk ile yönetebilecek"tir. Neticede varılan nokta, kişilerin hukuku ihlal ettiklerinde karşılaşabilecekleri muhtemel sonuçları tahmin edebilmesi ve demokratik katılım sayesinde hukuku belirleyebilmesi olacaktır. *Hukuk ile yönetmek* fikri özünde *hukukun üstünlüğü* fikrine zemin kaybettirebilir. Zira yönetimler/yöneticiler, pek muhtemeldir ki, hukuka uygun şekilde davranarak keyfi uygulamaları hayata geçirebilirler. Kuralların yapılmasının sadece usul kurallarına uygunluğa indirilmesi, istenilen şekilde kural tesis edilmesinin önünü açacaktır. Bu da mevcut kurullarla yönetmeyi, *demokratik* yapmayacak ya da *hukukun üstünlüğü ile yönetmek* anlamına getirmeyecektir; en azından çoğu zaman bu böyle olacaktır. Netice itibarıyla, "biçimsel hukukilik, tarihsel bir geçmişi olan hukukun üstünlüğü geleneğinden ziyade hukuk ile yönetmek fikriyle daha çok ortaklık taşır" (s.153).

Biçimsel anlayış özünde, *hukuk ile yönetmek* fikrini barındırmakta, kuralların özüne yönelik çok da bir şey söylememektedir. "Hukuk devleti- *Rechtsstaat*" olarak tabir edilen ve sonucunda Nazilerin iktidar olmasını önleyemeyen (belki de böyle bir gayesi de yoktur) biçimsel *hukuk ile yönetmek* anlayışına getirilen en temel eleştirilerden birisi, bu anlayışın kuralların yorumlanması ve uygulanmasında belli ahlaki ölçütleri ıskaladığı yönündedir. Söz konusu ahlaki ölçütler doğal hukuktan neşet edebileceği gibi pozitif hukukun kendisinden de ortaya çıkabilir. Dworkin, örneğin, metafizik unsurlardan kaçınmak için ortaya koyduğu "ahlaki gereklilik" anlayışını, pozitif hukuktan kaynaklandırmaktadır ki bu anlayış eleştiriye maruz kalmıştır. Kısacası, devletin ve kuralların da üzerinde konumlanan bir haklar manzumesi olarak temel haklar anlayışı ve onların yorumlanmasında başvurulacak bakış açısı, her ne olursa olsun, doğal hukuku çağrıştıran bir yapı arz etmektedir. Bu da mevcut yönetimin ve sistemin, aşkın bir hukuk anlayışı ile kısıtlanması anlamına gelmektedir. En

Görüş

büyük risk ise, mahkemelerin siyasallaşmasına paralel olarak, kendilerini yasa koyucu rolüne büründürmeleri olacaktır.

Yazar kitabın dokuzuncu bölümüne geldiğinde kısa bir özet niteliğinde, *hukukun üstünlüğü* kavramına dönük üç temel tematik açıklamaya değinmektedir. Bunlar sırasıyla; hukukla sınırlanan devlet, biçimsel hukukilik ve insanın değil hukukun üstünlüğü temalarıdır. Yazara göre *hukukun üstünlüğü* her şeyden önce bir sınırlama işidir. Devletin, egemenin ve diğer devlet yöneticilerinin hukuk ile sınırlı olması demektir. Bu sınırı orta çağda ilahi/doğal hukuk belirlerken, liberalizmle birlikte bu sınır yeryüzüne inmeye başlamıştır. Ne olursa olsun devlet erkinin keyfi hareket edememesi, keyfi yasalar çıkaramaması ve çıkarılan yasalarla bağlı olabilmesi *hukukun üstünlüğü* denildiğinde ilk ortaklaşılan anlam olmaktadır. Peki hukuk yöneticiler tarafından tanınmaz ise sonuç nasıl şekillenmektedir? Yazarın vurgulamasına göre hukuk ihlallerinin bedeli siyasi olmaktadır. Papanın aforoz yetkisi, halkın başkaldırı girişimleri vb. tüm hareketler siyasal karşılık olarak kodlanabilmektedir. Biçimsel hukukilik anlayışı, *hukukun üstünlüğü* fikrini “genellik, uygulamada eşitlik ve kesinlik nitelikleri ile kamusal ve ileriye dönük kanunları gerektirir” şekilde tanımlamaktadır (s.186). Böylelikle herkes, yapmış olduğu veya yapacağı davranışların hukuki sonuçlarını bilebilir/öngörebilir. Ancak biçimsel hukukilik esasa ilişkin çok da müdahalede bulunmadığından, mevcuttaki hukukun ne kadar iyi ya da âdil olduğuna dair bir tartışmanın içine girmekten kaçınır. Güney Afrika’daki *apartheid* rejimi de öngörülebilir ve biçimsel olarak eşitliği varsayan (en azından her bir grup için) bir hukuk düzenine sahipti. Peki, *hukukun üstünlüğü* bundan daha geniş bir alanı ve anlamı ifade etmiyor mu? Bu noktada yazar üçüncü bir temayı gündeme taşır. *Hukukun üstünlüğü* tartışmalarına ışık tutacak bu temaya göre, insanın değil *hukukun üstünlüğü* evladır. Biçimsel hukukiliğin bir noktada takip edildiği bu temada, hukukun, kendine has, ayrı ve bağımsız bir ontolojiye sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu durumda “hukukun uygulanmasında” insan faktörü nasıl ortadan kalkacak ve hukuk herkese aynıyla nasıl uygulanabilecektir? Yazar tam da bu noktada önemli bir tehlikeye işaret eder: Hukuku aynıyla uygulamak, insani özelliklerini bir kenara bırakarak adeta robotlaşmış “yargıçlar” eliyle yerine getirilmelidir. Böylelikle hukuk, kişisel tercihlerden arınır ve üstün konuma taşınabilir. En az iki noktada bu anlayış sorunludur. İlk olarak, yargıçlar ya da daha genel anlamıyla profesyonel hukukçular, kapalı ve ayrıcalıklı bir cemaat oluşturma riskini taşırlar. İkincisi ise, mahkemelerin kendilerini yasama organı yerine koyup, yeni yorumlar vasıtasıyla kanunlara yepyeni ruh bahşedebilmeleri ihtimalidir. Sonuç olarak, herkes tarafından sıkça kullanılan bir tabir olan hukukun üstünlüğünün, herkes tarafından kabul gören ortaklaşmış bir tanımının yapılabilmesi olası gözükmemektedir.

Yazar kitabın onuncu bölümünde uluslararası hukuk ve hukukun üstünlüğü tartışmalarına girmektedir. Bunu yaparken bir önceki bölümde

Gazi

Akademik
Bakış

361

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

detaylıca açıkladığı üç tema üzerinden araştırmasını sürdürmektedir. Aslına bakılırsa kitap boyunca bu söz konusu üç tema, *hukukun üstünlüğü* tartışmalarının bir arada toplandığı bir özet kavramsal set görevi görmektedir. Buna göre *hukukun üstünlüğü* kavramı devletin hukukla sınırlanması, biçimsel hukukilik (kesinlik, öngörülebilirlik, genellik, kamusal ve uygulamada eşitlik) ve insanın değil *hukukun üstünlüğü* varsayımı üzerinden okunabilmektedir. Uluslararası hukuk da böylesi bir kıyaslamanın alanı olarak incelemeye tabi tutulmaktadır. Yazar, yukarıda bahsedilen üç tema üzerinden, uluslararası hukuktaki *hukukun üstünlüğü* kavramasını test etmektedir. Uluslararası hukukun özgün yapısı gereği bu üç özelliğin tam anlamıyla ya da iç hukuktakine benzer bir manada yerleşmesi ise mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar uluslararası örgütlerin, ticaretin ya da standartlaştırmanın *hukukun üstünlüğünü* sağlamada olumlu rolü olsa da, yazara göre, ihtiyatlı olunmalıdır. Zira devletler ulusal çıkarlarını ilgilendiren hususlarda hukuku ihlal etmekten kaçınmamaktadırlar.

Son bölümde yazar ahlaki bir tartışma yürüterek kitabına nokta koymaktadır. Yazara göre, *hukukun üstünlüğü* fikrinin yerleşmesi için umut daima vardır. Buradan da *hukukun üstünlüğü* kavramına yazar tarafından olumlu anlam yüklendiği anlaşılmaktadır. Hatta *hukukun üstünlüğü* fikrinin en temel düsturunun ise yöneticilerin hukuk ile sınırlı olduklarını kabul etmeleridir. O zaman şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Hukukun üstünlüğü tezinin en temel gereği *sınırlamadır*. Keyfi yönetimin hukuk ile sınırlı olmasıdır. Bu durumda mutlak otoriteye sahip yöneticilerin ya da halkların hukukla bağlı olmasının yolu nedir? Yazara göre bunun biricik yolu kişilerin hukukun üstünlüğünü kabul etmeleri, benimsemeleri ve hayatlarına tatbikidir. İşte yazara göre “umut” burada kendini hep yeniden üretebilir cevheri bulmaktadır.

Yazarın, biraz da liberal bir anlayışla ele aldığı şekliyle, *hukukun üstünlüğü* fikri her zaman içinde ilerlemeci ve özgürleştirici bir nüve taşıyabilir. Sol cenahın getirmiş olduğu, “liberal hukuk gerçekliğin üzerini örten bir örtü gibidir” eleştirisine kulak vermek yerinde olabilir. Zira her politik düzen aynı anda zıddını içinde barındıran bir yapı da arz eder. Örneğin; demokrasiler otoriterliği, otoriter rejimler ise demokrasiyi bağrında barındırır; bunu da aynı anda yapar. Bu birliktelik anlayışı “diyalektiğin” özünü oluşturmaktadır. Politzer’in tanımlamasıyla yola devam edersek; bir devletin ya da siyasal sistemin aynı anda demokrasi ve tiranlık olduğu gerçeği tüm çıplaklığıyla karşımızda durmaktadır. “Burjuva devlet, ... bütün haklara, bütün iktidara sahip olan bir büyük para sahipleri azınlığı için demokrasidir; çoğunluk üzerinde, ancak aldatıcı hakları olan küçük insanlar üzerinde diktatörlüktür.”¹ Benzer şekilde sosyalist düzenler de burjuvalara karşı diktatörlük iken, işçi sınıfına karşı gayet makul bir demokrasi olabilir.

1 Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri*, Dorlion Yayınları, Ankara 2018, s.24.

Modern akıl, kavramları ya da olguları bir bütün içerisinde görmekten uzaktır; kavramlar ya da olgular hep bir karşıtı ile var olur ve ondan bağımsızdırlar. Bu bakış bünyesinde hatalar barındırma potansiyeline sahiptir. Kavramlar birbirinden koparıldığı zaman birine “belirlenimcilik” açısından öncelik vermek riskiyle karşılaşılabilir.² Literatürde sıkça karşılaştığımız “yapı” ile “yapan” arasındaki *lineer* belirlenimci anlayış yeniden üretilme riskini taşır. Buna karşın “diyalektik özdeşlik” kavramı, kavramlar arasında en az üç (3) çeşit özdeşlik olduğunu ortaya koymaktadır. İlk sırada, Eroğul’un tabiriyle, “doğrudan özdeşlik” yer alır.³ Bir şey aynı anda zıddıdır. Örneğin; tüketim ve üretim kavramları üzerinden bir değerlendirme yapıldığında tüketicinin aynı zamanda üretim olduğu (tam tersi de geçerlidir) teslim edilmelidir. İnsan tükettiği zaman kendisini yeniden üretir. Tükettiği şey, bu anlamda, ürettiğine dönüşecektir. Georges Politzer de doğrudan özdeşlik konusunda ölüm ile yaşamın aynı anda aynı şey olabilmesinin örneğini vermektedir. Buna göre; bir varlık “ya canlıdır ya da ölüdür” gibi kategorik ayırım yanıltıcıdır. Bir varlık aynı zamanda hem canlıdır hem de ölüdür. İnsan bedenindeki ölü hücrelerin yerini alan canlı hücreler, ölüm ve yaşam gibi karşıtlıkların aynı anda birbirlerini bünyelerinde barındırmasını bize sunmaktadır.⁴

Politzer’den devamla; zıtlık olarak gördüğümüz şeyler, “(D)eğişmenin reddi, ayrılmaz olanın ayrılması, karşıtların sistemli olarak dışlanması...”- karşıt güçler arasındaki savaşımı gizlemektedir.⁵ Bu bir savaşımıdır ve süreklidir. Bir bütünün içinde anlam kazanırlar ve birbirlerine indirgenemeseler de birbirlerinden de ayıramazlar. Zıtlıklar birbirlerini karşılıklı olarak, bir bütünsel anlam içinde, sürekli yeniden üretirler. Böylelikle özne ve nesne arasındaki belirlenimci ayırım ortadan kaybolur.⁶

Tartışmaya dönersek; *hukukun üstünlüğü* fikrine ahlaki anlamlar kazandırmak ve onu iyi olarak kodlamak, kavramın içinde bulunduğu maddi koşullar ile doğrudan ilintilidir. Sosyal sınıf farklarının kaçınılmaz derecede ayyuka çıktığı toplumlarda, hukuk önünde eşitlik ve mevcut hukuka bağlılık fikirleri, biraz da olumlu anlamda kullanılarak, bizatihi eşitsizliğin yeniden üretilmesi ve gerçekliğin gizlenmesini mümkün kılan koşulları yaratıyor olabilir. Diyalektik bütünlük açısından bu kavramların bünyesinde her zaman olumlu anlamlar barındırmayabileceği aşikârdır. Yazar ise söz konusu tabirlerle “olumlu” anlamlar yükleyerek, mevcut hegemonik ve eşitsiz düzeni yeniden üretmeye ve meşrulaştırmaya zemin hazırlar görünmektedir. Bu bağlamda

2 Cem Eroğul, *Marksizm ve Birey Sorunsalı*, Yordam Kitap, Ankara 2018, s.19.

3 Eroğul, a.g.e. Diğerleri, *araçsal özdeşlik ve dolaşım sal özdeşlik* olarak adlandırılabilir.

4 Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri*, Dorlion Yayınları, Ankara 2018, s.25.

5 Politzer, a.g.e., s.25.

6 Faruk Yalvaç, “Uluslararası ilişkiler ve Marksizm: Marksizmi Uluslararasılaştırmak ve Marksist Bir Uluslararası İlişkiler Kutamı’na Doğru”, Faruk Yalvaç, der., *Marksizm ve Uluslararası ilişkiler Kuramları*, İmge Kitabevi, Ankara 2017, s.26.

Gazi

Akademik
Bakış

363

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

öncelikle kavramların birbirlerinden tamamen ayrı olmayabileceği gerçeğini idrak etmek, karşıtlarını içlerinde barındıklarını kavrayabilmek ve olumlu olarak lanse edilenlerin tarihsel koşullar içinde çok değişik özlere içinde büyütebileceklerini teslim etmek gerekmektedir. Böylelikle, evrensel bir *hukukun üstünlüğü* idealinin mümkün olamayacağına altının çizilmesi olasıdır. Zira kavramlar ve nitelermeler *ilişkiseldir* ve ilişkiseldir olduğu ölçüde *tarihseldir*.

Elbette yazara bir noktada hakkını teslim etmek gerekir. Sol entelektüel çevrelerin getirmiş olduğu, “mevcut hukuk egemen sınıfların yaptığı hukuktur; bu nedenle toplumun geri kalanının yararına olamaz” eleştirisinin eksik bir yanı bulunmaktadır. Yazar bu noktayı hakkıyla kavramış ve okuyucusuna da aktarır gözükmektedir. Buna göre; bir siyasal düzen (devlet de denilebilir) her zaman genelin çıkarını da düşünmek zorundadır. Genelin çıkarına yapılacak faaliyetler mevcut düzenin devamlılığını sağlayacak, sistemin işleyişinin sorgulanmasının önüne geçecektir. *Ama ne olursa olsun, genelin (çoğunluğun) çıkarının belli oranda savunulması bir zorunluluktur.* Bu pencereden bakıldığında, yazarın herkesi ilgilendiren ve herkesçe kabul edilebilecek asgari standart yakalama çabası boşuna değildir.

Netice itibarıyla, belirlenimcilik girdabına düşmeme gayretiyle ve son derece yalın bir anlatımla *hukukun üstünlüğü* fikrinin ele alındığı eldeki kitap, genel okuyucuya da hitap eden yapısıyla, ilgili literatüre yapmış olduğu katkı açısından son derece değerlidir.

Görüş

Akademik
Bakış

364

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020